

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ SLAVYAN UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

GÜNAY SƏDİ QIZI MÜSLÜMOVA

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ
MODALLIQ İNTONASİYASININ QARŞILIQLI-
MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

5714.01 – Müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji dilçilik

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru elmi
dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2013

Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Alman dilinin fonetikasi, qrammatikasi və tarixi kafedrası nəzdindəki Eksperimental fonetika və tətbiqi dilçilik laboratoriyasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Fəxrəddin Yadigar oğlu Veysəlli

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Tamilla Həsən qızı Məmmədova

filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
Mehriban Məhəmməd qızı Təhməzova

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
İngilis dili və onun tədrisi metodikası və
Azərbaycan Dilçiliyi kafedraları

Müdafiə 27/ 06 2013-cü il saat -da Bakı Slavyan Universiteti
nəzdində elmlər doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini təşkil edən D
02.071 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az 1014, Bakı şəhəri, Süleyman Rüstəm küçəsi 25

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2013 - cü ildə göndərilmişdir.

D 02.071 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

N.R.Muqimova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Dilçilikdə modallıq problemi uzun bir inkişaf yolu keçmiş və problemin tədqiqilə bağlı müəyyən nailiyyətlər əldə olunmuşdur¹. Müqayisə olunan ingilis və Azərbaycan dilləri üçün də modallıq yeni hadisə deyil². Bu dissertasiya işində ingilis və Azərbaycan dillərinin materialı əsasında modallıq intonasiyası qarşılıqlı müqayisəli təhlil olunur və modallığın ifadəsində intonasiyanın rolu və yeri müəyyənləşdirilir. Dildə modallığın xüsusiyyətlərinə və onun ifadə vasitələrinə həsr edilmiş tədqiqat işləri arasında ingilis və Azərbaycan dillərində də bu problemə dair tədqiqat işlərinə təsadüf olunur. Həmin əsərlərdə ingilis və Azərbaycan dillərində modallığın, əsasən, leksik və qrammatik vasitələrlə ifadə olunmasından, onun struktur - semantik xüsusiyyətlərindən bəhs olunur³. Lakin dildə modallığın ifadəsində leksik və qrammatik amillərdən heç də az rol oynamayan intonasiya arxa plana çəkilmiş və elmi cəhətdən lazımı səviyyədə araşdırılmamışdır. İstər ingilis, istərsə də Azərbaycan dilində modallığın xüsusiyyətlərinin tədqiqinə həsr olunmuş elmi əsərlərdə məsələyə öləri toxunulmuş, lakin modallığın intonasiyası ayrıca tədqiqat obyektı olmamışdır. Buna görə də ingilis və Azərbaycan dillərinin materialı əsasında modallığın intonasiyanın qarşılıqlı-müqayisəli təhlilinin müasir eksperimental tədqiqat metodlarının tətbiqilə hərtərəfli öyrənilməsinə ehtiyac duyulur ki, bu da bizim dissertasiyanın aktuallığını təmin edir. Beləliklə, bu dissertasiya işi modallığın ifadə vasitələri içərisində az tədqiq olunan və müasir dilçilik baxımından həllinə ehtiyac duyulan bir sahəyə həsr olunub.

¹ Агазаде Н.Г. К вопросу о модальной сущности форм изъявительного наклонения (На материале азербайджанского, немецкого, русского языков). Ученые записки АПИРЯ им. М.Ф.Ахундова, серия Х11, Язык и литература, № 3, Баку, 1966, с. 33-55; Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке. В кн.: "Исследования по русской грамматике". М., «Наука», 1975, с. 53-88; Колшанский Г.В. К вопросу о содержании языковой категории модальности. "Вопросы языкознания". М., 1961, №1, с. 94-98.

² Cavadov Ə. Modallıq məsələsinə dair bəzi qeydlər. "Azərbaycan SSR EA-nin xəbərləri", Bakı, 1959, N 2, s. 83-89; Cahangirov F. İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik tədqiqi (Müqayisəli tipoloji tədqiqat). Bakı, "Elm", 2005, 312 s.

³ Yəni orada

İngilis və Azərbaycan dilləri müxtəlif dil ailələrinə mənsub olsalar da, modallıq kateqoriyası həmin dillər üçün ümumi xarakterik xüsusiyyətdir. Bununla belə müqayisə olunan bu dillərdə modallığın ifadə formaları və xüsusiyyətləri arasında müəyyən oxşarlıq müşahidə olunsa da, fərqlər də az deyildir. Bu mənada “İngilis və Azərbaycan dillərində modallıq intonasiyasının qarşılıqlı-müqayisəli təhlili” mövzusunun ayrıca tədqiqat işi kimi öyrənilməsi öz aktuallığı ilə seçilir.

Mövzu bir də ona görə aktualdır ki, o, müxtəlif sistemli dillərin müqayisəli aspektdə öyrənilməsinə həsr olunub. Bu da müasir dilçiliyi düşündürən aktual sahələrdəndir. Məhz müqayisə prosesində istər modallıqla, istərsə də digər dil hadisələri ilə bağlı oxşar və fərqli linqvistik xüsusiyyətlər daha qabarıq şəkildə üzə çıxır. Elə buna görə də son dövrdə respublikamızda Azərbaycan dilinin Avropa dilləri ilə (ingilis, alman, fransız) müqayisədə tədqiq olunmasına xüsusi önəm verilir.⁴

Tədqiqatın obyektini. Dissertasiyanın tədqiqat obyektini ingilis və Azərbaycan dillərində modallığın ifadəsinə xidmət edən cümlə intonasiyası təşkil edir.

Tədqiqatın predmetini cümlələrdə modallığı əks etdirən intonasiya konturlarında baş verən dəyişikliklərin səbəblərinin aydınlaşdırılaraq, onların funksional tiplərinin sistemləşdirilərək şərh edilməsi təşkil edir.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin yerinə yetirilməsində əsas məqsəd ingilis və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında cümlədə modallığın ifadəsində intonasiyanın rolunu və onun xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməkdir. Tədqiqat işində müqayisə olunan dillərdə modallığın ifadəsində əsas amillərdən biri kimi çıxış edən intonasiyanın xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi ilə yanaşı, dillər arasında bu sahədə mövcud olan oxşar və fərqli xüsusiyyətlər də təhlil olunaraq sistemləşdirilir. Danışq prosesində danışanın ifadə olunana, ifadə olunanın isə gerçəkliyə münasibətinin hansı formada təzahür etməsindən asılı olaraq cümlələrin intonasiya strukturlarında baş verən dəyişikliklərin üzə çıxarılması işin məqsədinə daxildir. Nəzərdə tutulan bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi planlaşdırılır:

⁴Veysəlli F. German dilçiliyinə giriş. “Mütərcim”, Bakı, 2003, 408 s.; Musayev O. İngilis və Azərbaycan dili cümlələrində sözlərin sırası. Bakı, Azərtədrisnəşr, 1960, 229 s.; Yunusov D. Müxtəlif sistemli dillərdə mürəkkəb sintaktik vahidlərin variativliyi. Bakı, “Mütərcim”, 2005, 351 s.

- ingilis və Azərbaycan dillərində cümlənin formalaşmasında modallıq kateqoriyasının tədqiqilə bağlı elmi – nəzəri ədəbiyyatın tənqidi təhlili və ümumiləşdirilməsi;
- müqayisəyə cəlb olunan dillərdə modallığın əsas xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- modallığın ifadə vasitələrinin dəqiqləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi;
- modallığın ifadə vasitələrini və xüsusiyyətlərini müəyyənləşdir-mək üçün müqayisə olunan hər iki dil üzrə təcrübi materialın seçilib təhlil edilməsi;
- modallığın ifadəsində intonasiyanın rolunun müəyyənləşdirilməsi;
- cümlədə modallığın intonasiyasının ifadəsinə xidmət edən intona-siya konturlarında baş verən dəyişikliklərin üzə çıxarılması;
- müqayisə olunan dillərdə modallığın intonasiyası ilə bağlı oxşar və fərqli xüsusiyyətlərin müəyyənləşdirilməsi;
- dil materialının kompüter proqramı üzrə təhlilindən alınan nəticə-lərin linqvistik şərh;
- təhlil nəticəsində əldə edilən faktların müqayisəsi, modallığın ifa-dəsində intonasiyanın rolunu səciyyələndirən xüsusiyyətlərin ümumiləş-dirilməsi.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. İngilis və Azərbaycan dillərində modallığa dair müəyyən tədqiqat işləri olsa da, onun ifadəsində heç də az rol oynamayan intonasiya faktoru tədqiq olunmamış və ya məsələdən ötəri bəhs olunmuşdur. Buna görə də bu mövzu tədqiqinə ehtiyac duyulan yeni hadisədir. Dissertasiyada müqayisə olunan dillərin materialı əsasında modallığın ifadəsində intonasiyanın rolu və xüsusiyyətləri təcrübi yolla müqayisəli şəkildə ilk dəfə yerinə yetirildiyindən bunu işin əsas yeniliyi kimi səciyyələndirmək olar.

Tədqiqat işinin nəzəri və praktik əhəmiyyəti. İngilis və Azər-baycan dillərində modallıq intonasiyasının qarşılıqlı-müqayisəli şəkildə öyrə-nilməsi dil universalələrinə dair nəzəriyyənin müəyyənləşdirilməsi baxı-mından əhəmiyyətlidir. Modallığın intonasiya ilə ifadə olunmasının nəzəri mexanizmini işləyib hazırlamaq dissertasiya işinin əsas nəzəri əhə-miyyətini təşkil edir. İşin nəticələrindən müqayisəli dilçiliyin bu sahəsi üzrə dərs vəsaitlərinin hazırlanmasında istifadə oluna bilər. Dissertasiya-nın praktik əhəmiyyəti Azərbaycan auditoriyasında dilöyrənmə ilə daha sıx əlaqədardır. Bu da dissertasiya işinin praktik dəyərinin yüksək olma-sına əyani sübutdur. Tədqiqatın nəticələrindən cümlə problemilə bağlı

xüsusi kursların oxunmasında, praktik tərcümə prosesində, ingilis və Azərbaycan dillərinin intonasiya sistemlərinin müqayisəli öyrənilməsində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın mənbəyini cümlə nəzəriyyəsi və intonasiya sistemi sahəsində məşhur dilçilərin (O.Yespersen, V.V.Vinoqradov, A.M.Peşkovski, T.M.Nikolayeva, F.Palmer, J.D.O'Konnor, G.F.Arnold, M.Hüseynzadə, Ə.Z.Abdullayev, F.Y.Veysəlli və b.) əsərləri, eləcə də ingilis və Azərbaycan dillərinin materialı əsasında seçilmiş cümlələr və bunların kompüter təhlili əsasında qurulmuş qrafikləri təşkil edir.

Tədqiqat işinin metodikası və materialı. Dissertasiya işinin mövzuna və qarşıda duran məqsədə müvafiq olaraq işdə təsvir, müqayisəli-kontrastiv təhlil, müşahidə, kompüter və ossilloqram təhlili metodlarından istifadə edilmişdir. Ossilloqram təhlili vasitəsilə cümlə intonasiyası daxilində baş verən bütün akustik dəyişikliklər üzə çıxır ki, bu da təhlil zamanı nəzərdə tutulan problemlərin elmi cəhətdən düzgün həllinə təminat verir. Əldə edilən faktlar təsvir və tutuşdurma-müqayisəli təhlilin köməyi ilə ümumiləşdirilir.

Tədqiq olunan mövzunun xüsusiyyətindən asılı olaraq, ingilis və Azərbaycan dillərindən nümunə cümlələr seçilmişdir. Onlar ingilis və Azərbaycan dillərində modallığın ifadəsi ilə bağlı nəzərdə tutulmuş bütün xüsusiyyətləri üzə çıxarmağa, cümlədə modallığın ifadə vasitələri ilə əlaqədar ümumiləşdirmələr aparmağa imkan verir. Hər iki dil üzrə seçilmiş material dil daşıyıcılarının ifasında lentə alınmış, filoloqlarla, eləcə də eksperimentlə məşğul olan təcrübəli mütəxəssislərlə müzakirə edilmiş və sonda cümlələr eksperiment materialı kimi kompüterlə təhlil edilərək şərh olunmuşdur.

Dissertasiyada müdafiəyə təqdim olunan müddəalar. Tədqiqat işində müdafiəyə təqdim olunan müddəaları aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

- cümlənin formalaşmasında və fikrin ifadə olunmasında modallıq vacib şərtlərdən biridir;
- istər ingilis, istərsə də Azərbaycan dilçiliyində cümlədə modallığın ifadəsində intonasiyanın rolu böyükdür;
- müqayisə olunan dillərdə modallığın intonasiyasının variantları müxtəlif ola bilər;
- danışıq prosesində istifadə olunan cümlə modellərində modallığın ifadəsilə bağlı intonasiya konturlarında müəyyən dəyişikliklər baş verir;

- ingilis və Azərbaycan dillərində modallığın intonasıya ilə ifadəsində oxşar və fərqli cəhətlər vardır.

Tədqiqat işinin aprobasiyası. Tədqiqat işinin nəticələri ilə bağlı Azərbaycan Dillər Universitetinin Alman dilinin fonetikasi, qrammatikasi və tarixi və Xarici dillər kafedralarının iclaslarında, ADU-nun Eksperimental-fonetika və tətbiqi dilçilik laboratoriyasının seminarlarında, Respublika və Beynəlxalq konfranslarda məruzələr edilmiş, bilavasitə mövzu ilə bağlı müxtəlif jurnallarda 13 məqalə çap olunmuşdur.

Dissertasiya işinin quruluşu. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, istifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı və əlavədən ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə dissertasiya mövzusunun aktuallığı, məqsəd və vəzifələri əsaslandırılaraq müəyyənləşdirilir, tədqiqatın obyektı, predmeti və elmi yeniliyi dəqiqləşdirilir, onun nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti, müdafiəyə çıxarılan müddəalar, eləcə də tədqiqatın yerinə yetirilməsində istifadə olunan metodika, təhlil cəlb edilmiş dil materialı sistemləşdirilərək şərh olunur.

Dissertasiyanın birinci fəslı “**Cümlənin formalaşmasında modallığın rolu**” probleminin tədqiqinə həsr olunub. Ünsiyyət prosesində insanlar öz fikirlərini ayrı-ayrı sözlərlə və söz birləşmələri ilə deyil, cümlələrlə ifadə edirlər. Ona görə də bu prosesin reallaşması fikrin əsas ifadə vahidi kimi çıxış edən cümlələrsiz qeyri-mümkündür. İngilis dilinin sintaktik strukturunun təsviri ilə məşğul olan U.L. Çeyf cümləni sintaktik strukturun əsas vahidi hesab edir⁵. Bəzi tədqiqat işlərində modallıq danışıq aktının tərzini və deyilən fikrin gerçəkliyə nə dərəcədə uyğun gəlməsinin ifadəsi kimi müəyyənləşdirilir.⁶ Lakin ingilis dilçiliyində modallığa münasibətdə belə bir fərqli fikir də irəli sürülür ki, modallıq modal vasitələrlə ifadə olunan ideyadır.⁷ İstər ingilis, istərsə də Azərbaycan dilində cümlələrin formalaşması və müəyyən fikrin ifadəsinə xidmət etməsi dillərin sistem və struktur qanunauyğunluqları əsasında mümkün olur. Bu qanunauyğunluqlar hər bir cümlənin özəyini təşkil edir.

⁵ Чейф Л. У. Значение и структура языка. М., «Прогресс», 1975, с.113

⁶ Matthews P.H. Syntax. Cambridge University Press. 1981, 306 p.

⁷ Oxford Advanced Learners Dictionary. Oxford University Press, 1995, с.983

A.İ.Smirnitski ingilis dilinin morfoloqiyasına həsr etdiyi əsərində dildə modallığın ifadə vasitələri kimi çıxış edən ara və modal sözləri sinonim kimi nəzərdən keçirir. Onun fikrincə, bu sözlər adətən danışanın ifadə olunana münasibətini, onun verdiyi qiyməti bildirir.⁸

A.B.Şapiro dildə modallıq və onun xüsusiyyətlərindən bəhs edərək cümlənin əsasını predikativlik və modallıq təşkil edib-etməməsi sualına aydınlıq gətirərək yazır ki, cümlədə xəbər və mübtədanın münasibətini göstərən əlamətlərdən başqa modallığın da əlaməti olmalıdır. Müəllifin fikrincə, xəbərlik forması olmayan, lakin modallıq əlamətləri olan xüsusi cümlələr vardır. Cümlənin əsas əlamətlərindən biri modallıqdır və bunsuz heç bir cümlə keçinmə bilməz.⁹

İngilis və Azərbaycan dillərində modallığa həsr olunmuş tədqiqat işlərinin təhlilindən aydın olur ki, hər bir cümlə bitmiş məlumat intonasiyasına, predikativliyə və modallığa malik olmalıdır¹⁰. Qeyd olunan bu amillərin mövcudluğu inkar edilməzdir. Lakin dilçilər arasında mübahisə doğuran məsələ, cümləyə xas bu xüsusiyyətlərin hansı vasitələrlə ifadə olunmasından ibarətdir. Danışq aktında danışanın ifadə olunana, ifadə olunanın isə gerçəkliyə münasibəti modallıq kimi qəbul olunur və o, anlam həcminə görə müxtəlif çeşidli hadisələr spektrini göstərmək məqsədilə işlədilir, müxtəlif sistemli dillərdə müxtəlif formalarda öz əksini tapır. Modallıq elə bir kateqoriyadır ki, onun köməkliyiylə cümlənin struktur xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək mümkündür¹¹.

Cümlədən kənarda modallıqdan bəhs etmək mümkünsüzdür. Bu o deməkdir ki, hər cür söz yığımı heç də cümlə səviyyəsinə yüksəlmir. Bunun üçün həmin sözlərin semantik, qrammatik və fonetik cəhətdən əlaqələnmələri, predikativlik və modallıq münasibətlərini ifadə etmələri əsas göstəricilərdir.

İngilis və Azərbaycan dillərinin hər birində cümlə müəyyən bir fikrin daşıyıcısı olmaqla özündə ifadə olunanla bağlı seçilmiş leksik vahidləri,

⁸ Смирницкий А.И. Морфология английского языка, М., Изд-во лит. на иностр. языке. 1959, с. 395.

⁹ Шапиро А.Б. Модальность и предикативность как признаки предложения в современном русском языке. “Научные доклады высшей школы. Филологические науки”, 1958, №4, с. 20-26.

¹⁰ Veysəlli F. Dilçilik ensiklopediyası. Bakı, “Mütərcim”, 2006, s.436; Cahangirov F. İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik tədqiqi (Müqayisəli tipoloji tədqiqat). Bakı, “Elm”, 2005, s.133

¹¹ Veysəlli F. Dilçilik ensiklopediyası. Bakı, “Mütərcim”, 2006, s.436.

bu vahidləri sintaqmatik planda əlaqələndirən semantik və qrammatik xüsusiyyətləri, fikrin tamamlanmasına xidmət göstərən fonetik hadisələri, eləcə də predikativlik və modallıq münasibətlərini cəmləşdirir.

Danışanın fikrə münasibəti müxtəlif səviyyədə baş verə bilər. Ola bilsin ki, danışan ya ifadə olunan bütöv fikrə, ya da ifadə olunan fikrin müəyyən bir hissəsinə münasibət bildirmiş olsun.

Modallığın tədqiqat tarixi cümlənin tədqiqat tarixi ilə üzvü şəkildə bağlıdır. Bu iki hadisəni bir-birindən təcrid edilmiş şəkildə düşünmək və tədqiq etmək səhv olardı. Yerinə yetirilən tədqiqat işləri modallıq kateqoriyası haqqında hələ də tam təsəvvür yaratmır. Bu problemə həsr edilmiş son tədqiqat işləri arasında F.Cahangirovun əsərini daha mükəmməl hesab etmək olar. Lakin burada da modallığın intonasiya xüsusiyyətləri lazımı səviyyədə təhlil olunmur.

Azərbaycan dilçiliyində modallıq probleminin xüsusiyyətlərindən bəhs edən Ə.M.Cavadov modallığı məntiqi kateqoriya hesab etməklə onun həqiqi, zəruriyyət və ehtimal modallıqları kimi tərkib hissələrinə malik olduğunu göstərir¹².

Modallıqla bağlı dilçilik ədəbiyyatının təhlili göstərir ki, müqayisə olunan ingilis və Azərbaycan dillərində modallıq morfoloji, leksik, sintaktik və prosodik vasitələrlə ifadə oluna bilər. Deməli, hər bir cümlədə ifadə olunan modallıq müxtəlif dil vasitələrində öz reallığını tapır. Bu vasitələr içərisində modal sözlər xüsusilə fərqlənir. Hər iki dildə modal sözlərin mahiyyətində modallıq durur. Məs.: /He has perhaps left// - /O, yəqin ki, tərk edib//, /He is really an artist// - / O, doğrudan sənətkardır//. Qeyd olunan bu cümlələrdə ifadə olunan modallıq öz ifadəsini digər vasitələrlə yanaşı, əsasən, modal sözlərdə tapıb. Şübhəsiz ki, hər iki dildə işlənən ara sözlər, modal fellər, ədatlar və intonasiya cümlələrdə modallığın ifadəsinə xidmət edir.

Məqsəddən və situasiyadan asılı olaraq işlənən hər bir cümlə, şübhəsiz ki, müəyyən intonasiya strukturu ilə səciyyələnir. Əgər tələffüz zamanı bu intonasiya strukturuna danışan tərəfindən lazımı formada əməl olunmursa, bu vəziyyətdə dinləyici əksər hallarda belə ifadə işlədir:

“Cümlə lazımı səviyyədə ifadə olunmadı.” və ya “Cümlə elə intonasiya ilə deyildi ki, heç nə başa düşülmür.”

Elə buna görə də, istər ingilis, istərsə də Azərbaycan dilində danışmaq zamanı cümlələri tələffüz edərkən intonasiyanın elementlərinə düzgün

¹² Ə.M.Cavadov. Qeyd olunan əsəri, s. 83-89.

əməl olunması vacib şərtlərdəndir, çünki intonasiya danışqda çox böyük və həlledici gücə malik kommunikativ vasitədir. Hər iki dildə elə hal da müşahidə olunur ki, orada intonasiya cümlənin kommunikativ növünü müəyyənləşdirən yeganə faktor kimi çıxış edir (/O gəlməlidir// ;O gəlməlidir! ;O gəlməlidir?).

Dissertasiyanın ikinci fəslı “**Modallıqın intonasiya strukturunun əsas xüsusiyyətləri və onun eksperimental-fonetik təhlili**” adlanır. Burada modallıqın intonasiya ilə ifadəsinə dair mövcud nəzəri fikirlər təhlil olunur. İngilis və Azərbaycan dillərinin materialının təhlilindən aydın olur ki, sintaktik fonetikanın əsasını təşkil edən cümlə, intonasiya olmadan müəyyən bir fikrin ifadəsi bütöv kimi formalaşmır. Cümləni intonasiyasız, intonasiyanı isə cümləsiz təsəvvür etmək qeyri-mümkündür¹³.

Dil materialının təhlilindən aydın olur ki, ünsiyyət prosesində modal mənalara o çalarlıqlar daxildir ki, həmin mənalarda məlumatın verilməsində danışanın münasibəti ifadə olunur. Bunlar subyektiv modal mənələrdır. Subyektiv modallıq, yəni danışanın ifadə olunana münasibəti heç də bütün cümlələrdə özünü eyni şəkildə göstərmir. İngilis və Azərbaycan dillərində danışan fikrini ifadə edərkən, ifadə olunana öz münasibətini bildirmək üçün səs tonunun yüksəkliyinin, gücünün, eləcə də temporal xüsusiyyətin müxtəlif çalarlıqlarından istifadə etməli olur.

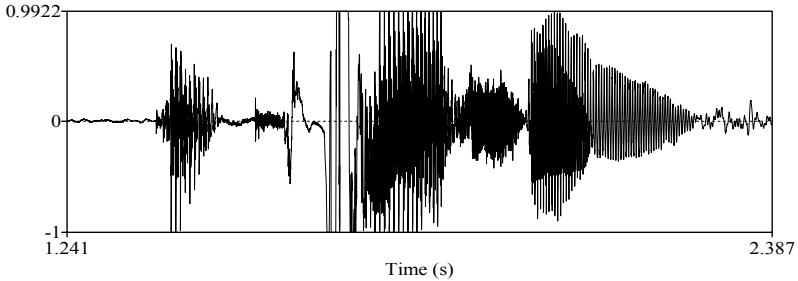
Daha sonra bu fəsilə eksperimentin aparılması prinsipləri şərh olunur. Eksperimental-fonetik tədqiqat mövcud nəzəriyyələrdən hansının düzgün olduğunu müəyyənləşdirməyə imkan verir. Eksperimentin aparılması prinsiplərinə düzgün əməl olunması tədqiqat işinin tələb olunan səviyyədə başa çatmasına imkan yaratmışdır. Dissertasiyada müqayisəyə cəlb olunan iki dil üzrə yüzdən artıq cümlə tədqiqat materialı kimi təhlil olunmuşdur. Materialın daxilində elə cümlələrə də rast gəlinir ki, onlarda modallıq ifadə edən leksik və qrammatik vasitələr iştirak etmir. Belə vəziyyətdə modallıqın ifadəçisi olan intonasiya əsas faktor kimi çıxış edir. Hər iki dil üzrə seçilmiş təcrübi material müasir PRAAT kompüter proqramı əsasında təhlil olunmuşdur. Bu fəsil tədqiqat işinin özəyini təşkil edir, çünki məhz bu fəsilə ingilis və Azərbaycan dillərində modallıqın intonasiya ilə ifadə olunmasına dair irəli sürülmüş mövcud nəzəri fikirlər təcrübi material əsasında yoxlanılır. Cümlələrdə ifadə olunan modallıq mənasından asılı olaraq, onların intonasiya xüsusiyyətlərində baş verən dəyişikliklər təhlil olunur. Şübhəsiz ki, bunun üçün ilk öncə əsas tonun tezliyi, intensivlik,

¹³ Veysəlli F. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2009, 639 s.

tələffüzə sərf olunan zaman, cümlədaxili fasilənin olub-olmaması, cümlənin kommunikativ mərkəzinin akustik parametrlərində baş verən dəyişikliklər araşdırılır. Məsələn, sual-cavab kontekstində işlənən

- ¿Occupation? (Məşğulluyunuz?)
- /I'm a shop assistant // (Mən satıcıyam)

parçasının təhlilini nəzərdən keçirək. Birinci söyləmin tələffüzündən alınan qrafikdən məlum olur ki, sualın melodik konturu qalxan tonla ifadə olunur. Bu da təbiidir, çünki cümlə ümumi sual ifadə edir. Hesablamalardan və qrafikdən aydın olur ki, cümlənin əvvəli ilə sonu arasında ton səviyyələrinin intervalı təxminən 100 hersə bərabərdir. Bu parçanın əvvəlində melodik struktur 132 hs-lə başlayırsa, sonda o, 243 hs təşkil edir. Diqqəti çəkən hal odur ki, tonun qalxması əvvəldən başlayaraq sona doğru tədricən yüksəlməsilə müşayiət olunur (bax: şəkil.1).

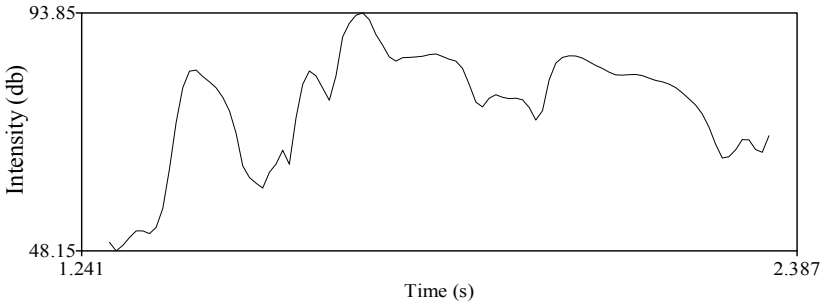
Şəkil 1.

Bunu həmin cümlədəki saitlərin tərkib hissələrinə görə apardığımız təhlil də bir daha təsdiq edir. Təhlilin nəticələrini müqayisə üçün aşağıda qeyd edirik:

	əvvəli 132 hs
Başlanğıc saitin	----- : -----;
	sonu 136
	əvvəli 144 hs
Orta saitin	----- : ----- ;
	sonu 169 hs
	əvvəli 236 hs
Son saitin	----- : -----
	sonu 249 hs

Rəqəmlərdən göründüyü kimi, başlanğıcda fərq 4 hs, ortada 25 hs, sonda isə 13 hs-dir. Bu da tonun dəyişkən olduğuna bariz nümunədir.

İntonasiyanın ikinci komponenti intensivliyə gəldikdə isə, bu komponentin hərəkətində nəzərə çarpan əsas xüsusiyyət yalnız vurğulu hecanın daha güclü deyilməsindən ibarətdir. Vurğulu hecada saitın tələffüz intensivliyi 92 db-dir. Həmin parçanın əvvəli ilə sonu təxminən eyni dinamik göstəricilərlə səciyyələnir. Hər ikisində bu göstərici 83 db-lə bərabərdir (bax: qrafik 1).

Qrafik 1.

Buradan belə nəticə çıxarmaq olar ki, ingilis dilində intensivlik söz və ya cümlə vurğusu üçün relevantdir. İntonasiyanın melodik komponenti isə cümlənin kommunikativ növü üçün relevantdir, yəni suallığın ifadəsini melodik komponent öz üzərinə götürür. Cümlənin daxili struktur təşkili intonasiyanın intensivlik parametrlə nizamlanır. Bu da F.Veysəllinin intonasiyanın cümlədaxili və cümləxarici funksiyaları ilə bağlı söylədiyi fikirləri bir daha təsdiq edir¹⁴.

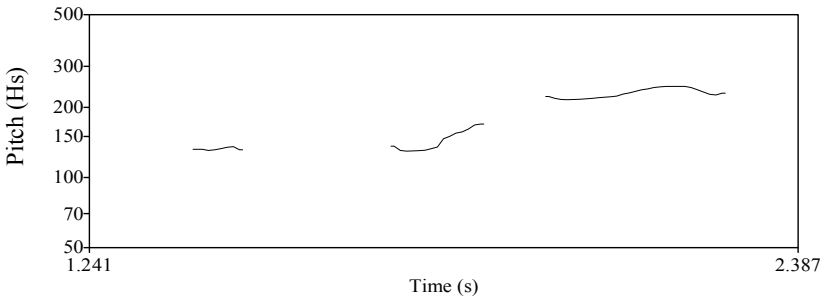
Məlum olduğu kimi, intonasiyanın əsas komponentlərindən biri də onun temporal strukturudur. Lakin təhlil etdiyimiz cümlənin zaman göstəricisində digər komponentlərdə olduğu kimi xüsusi nəzərə çarpan əlaməti müşahidə olunmur. Cümlənin sonuna doğru ləngimə, danışanın enerji ehtiyatının tükənməsi səbəbindən baş verir.

Dinləyən danışana “¿Occupation?” sualını verməklə onun məhz nə vəzifədə işləməsilə bağlı verilmiş suala əminlik və yəqinlik gətirmək mənasını bildiren modallıq ifadə edir. Əgər həmin ifadə sual modallığından təcrid olunsaydı, bu zaman o, adi ləksəm səviyyəsində dərk oluna bilər.

¹⁴ Вейсало́в Ф.Я. (Вейсъялли). Две функции фразовой интонации. « Ученые записки» АПИЯ им. М.Ф.Ахундова, Серия X11, №2, Баку, 1974, s. 13-17.

Deməli, danışan bu vəziyyətdə eşitdiyinə münasibət bildirir, sualla yanaşı ifadə olunanın gerçəkliyə nə dərəcədə uyğun olduğuna yəqinlik gətirir. İkinci cümlə /I'm a shop assistant// vasitəsilə danışanın sualına cavab verir və bu zaman o, nəqli intonasiyadan istifadə edir. Bu intonasiya növü məhz məlumat xarakterli cümlə üçün səciyyəvidir, çünki həmin cümlədə fikir təsdiqlənir, ifadə olunan fikir real gerçəkliklə uyğun gəlir. Həmin cümlənin intonasiya strukturunda axırıncıdan əvvəlki hecanın saiti / I / (sistant) maksimum melodik göstəriciyə malikdir. Ondan sonra işlənən hecanın saiti isə cümlə üzrə maksimum aşağı melodik göstəricinin daşıyıcısıdır. Bu da ondan xəbər verir ki, ifadə olunan fikir tamamlanır və ton sona doğru zəifləyir. Melodik mərkəzin həmin sözdə olması, onun cümlədə kommunikativ mərkəz kimi çıxış etməsilə izah olunur.

Bu intonasiya strukturunda intensivliyin necə dəyişməsi də maraqlıdır, çünki intensivliyə görə maksimum qiymət üçüncü hecanın saiti ilə bağlıdır. İntonasiyanın bu komponenti də cümlənin son hecasında minimum həddə olur. Cümlənin ümumi dinamik strukturu 48,79 db-lə 87,43 db arasında dəyişikliyə uğrayır. Temporal komponentin təhlilindən aydın olur ki, intensivliyə görə fərqlənən hecanın saiti temporal xüsusiyyətə görə də fərqlənir (0,12 s) (bax. qrafik 2).

Qrafik 2.

¿Have you met my brother? (Qardaşımı qarşılımışsan?)

- /No//, /I haven't // (Xeyr, qarşılımamışam.) dialoq parçasında verilmiş cümlələrin təhlilindən məlum olur ki, birinci cümlə sual ifadə edir. Sual məna ilə yanaşı burada dəqiqləşdirmək, əminlik, müəyyənləşdirmək kimi modal məna da ifadə olunur. /No//, /I haven't // cümləsində ifadə olunan fikrə inkar münasibət bildirilir. Bu inkar modal məna /No/ inkar sözü ilə ifadə olunmuşdur. Bununla belə həmin cümlənin tələffüzündə intonasiyanın da rolu var, yəni bu modal mənənin ifadəsilə bağlı cümlə

özünə xas intonasiya dəyişikliyinə məruz qalır. Dəyişiklik özünü birinci və üçüncü saitin melodik parametrində daha aydın büruzə verir. Həmin cümlənin melodik strukturunda inkar sözü 195 hs-ə bərabər olsa da, üçüncü hecanın saiti 205 hs-ə bərabərdir. Ümumi cümlənin tələffüzünə sərf olunan zaman 0,7 saniyəyə bərabərdir. Danışan ifadə olunana münasibətini birinci olaraq inkar sözü ilə ifadə etsə də, sonradan işlənən /I haven't // parçası əvvəl ifadə olunanı təsdiqləyir, beləliklə də ifadə olunanın real gerçəkliyə uyğun olmadığı bildirilir.

Azərbaycan dilində modallığın intonasiya ilə ifadəsinin əsas çalarlıqlarını müəyyənləşdirmək üçün eyni cümlələr həm ayrılıqda, həm də ara və modal sözlərlə birlikdə təhlil olunmuşdur. Məs.: /O gəlməlidir// (məlumat); /O gəlməlidir? (sual); /O gəlməlidir? (sual - ümitsizlik); /O gəlməlidir! (sevinc, şadlıq); /O gəlməlidir// (təkid, qətilik); /O gəlməlidir? (inamsızlıq, şübhə); /O gəlməlidir// (vaciblik, məcburiyyət); /Yəqin, o gəlməlidir// (yəqinlik, təsdiq); /Məncə, o gəlməlidir// (ehtimal, inamsızlıq); /Bəlkə, o gəlməlidir // (güman, ehtimal, tərəddüd); /Mütləq o gəlməlidir// (mütləqlik, tələbkarlıq) və s. Təhlil göstərir ki, danışan hadisəyə öz münasibətini bildirməklə yanaşı ifadə olunanın real gerçəkliyə nə dərəcədə uyğun gəldiyini bildirmək məqsədilə intonasiyadan bir vasitə kimi istifadə edir.

/O gəlməlidir// cümləsində danışanın ifadə olunan fikrə münasibətində hansı mənə ifadə etməsindən asılı olaraq, intonasiyanın melodik komponentində baş verən dəyişiklikləri əks etdirən ton göstəriciləri aşağıdakı cədvəldə verilib (bax: cədvəl 1).

Modal mənalar \ Saitlər	o	ə	ə	i	i
1. Məlumat, elan, xəbərdarlıq	143	125	117	134	102
2. Sual	171	129	125	156	107
3. Təkid, inad	145	129	123	142	102
4. Subyektə inamsızlıq	213	114	104	104	120
5. Yəqinlik	136	122	115	126	97
6. İnam, qətiyyət, dəqiqlik	129	115	107	108	97
7. Əminlik, mütləq	125	115	109	111	97
8. Ehtimal, şübhə, inamsızlıq	119	120	119	233	152
Orta riyazi qiymət	147	121	114	139	109

Cədvəl 1. Müxtəlif modal çalarlarının ton göstəriciləri (ölçü vahidi hs-dir).

/O gəlməlidir// cümləsində danışanın ifadə olunan fikrə münasibətində hansı mənə ifadə etməsindən asılı olaraq, intonasiyanın dinamik komponentində baş verən dəyişiklikləri əks etdirən intensivlik göstəriciləri aşağıdakı cədvəldə verilib (bax: cədvəl 2).

Modal mənalar	Saitlər				
	o	ə	ə	i	i
1. Məlumat, elan, xəbərdarlıq	68	60	58	63	60
2. Sual	70	61	60	63	61
3. Təkid, inad	67	65	57	63	60
4. Subyektə inamsızlıq	67	67	56	58	67
5. Yəqinlik	68	62	60	63	60
6. İnam, qətiyyət, dəqiqlik	65	60	56	68	55
7. Əminlik, mütləq	66	61	58	61	58
8. Ehtimal, şübhə, inamsızlıq	67	61	61	68	65
Orta riyazi qiymət	67	62	58	63	60

Cədvəl 2. Müxtəlif modal çalarlarının dinamik göstəriciləri (ölçü vahidi db-dir).

Qrafiklər ton və intensivlik üzrə mütləq və orta riyazi qiymətləri əks etdirir. Təhlil göstərir ki, danışanın ifadə olunan fikrə münasibətilə əlaqədar ifadə olunan modal mənə çalarlıqları həmin cümlələrin intonasiya strukturlarının variasiyasına səbəb olur.

Subyekt – predikat münasibətləri arasında hansı mənənin ifadə olunmasından asılı olaraq, danışmaq prosesində istifadə olunan intonasiya strukturları müxtəlif olur. Müxtəliflik onunla izah olunur ki, intonasiyanın tərkib hissələri heç də bütün variantlarda eyni formada təzahür etmir.

Dissertasiyanın “**İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın intonasiya ilə ifadəsində oxşar və fərqli cəhətlər**” adlı üçüncü fəslində ingilis və Azərbaycan dillərində modallığın intonasiya ilə ifadəsində oxşar və fərqli cəhətlərdən bəhs olunur.

Təhlil onu deməyə əsas verir ki, müqayisəyə cəlb olunan hər iki dildə cümlədə modallığın ifadəsinə xidmət edən leksik və qrammatik vasitələr olmadıqda, intonasiya modallığın yeganə təmsilçisi olur. Müəyyən bir cümlə olmadığı halda fikir ifadə olunmur. Digər tərəfdən də fikir ifadə olunmalıdır ki, ona münasibət bildirilsin. Münasibət isə hər iki dildə modal mənalarla ifadə olunur. /bəli/, /yox/, /xeyr/, /yes/, /no/ təsdiq və

inkar bildirən sözlərdən sonra cümlə daxilində fasilə edilməsi və tonun minimum səviyyəyə enməsi təbiidir, çünki həmin sözlər kontekstlə bağlı nisbi fikir bitkinliyi ifadə edir.

Bu fəsildə iki dildə materialın təhlilindən çıxış edərək danışanın baş vermiş, verən və ya verəcək hadisəyə münasibətini, eləcə də ifadə olunanın gerçəkliyə münasibətini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar.

İngilis və Azərbaycan dillərində subyektiv modal mənalardan işlənmə dairəsi daha genişdir, çünki bu vəziyyətdə kontekstin, situasiyanın, danışanın əhval ruhiyyəsinin təsiri güclü olur. İfadə olunana münasibət bildirən danışanlar ünsiyyət prosesində müxtəlif intonasiya strukturlarından istifadə etməli olurlar.

Tətbiq olunan intonasiya strukturlarında bütün dil daşıyıcıları üçün ümumi olan relevant xüsusiyyətlərlə yanaşı, onların hər birinin (dil daşıyıcılarının) tələffüz etdikləri cümlələrdə ifadə olunana münasibətlərini əks etdirən fərqli xüsusiyyətlər də olur.

Danışmaq aktında hər bir dilin özünün spesifik intonasiya xüsusiyyətlərindən çıxış edərək danışan münasib intonasiya strukturunu seçir. Əlbəttə ki, bu seçim subyekt-predikat münasibətlərlə tənzimlənir.

Yekunda təhlildən əldə edilən nəticələr belə ümumiləşdirilir:

1. Müasir ingilis və Azərbaycan dillərində modallıq danışanın ifadə olunana, ifadə olunanın isə real gerçəkliyə olan münasibətini əks etdirən məntiqi-lingvistik kateqoriyadır və onun canlı danışıqda reallaşmasında başqa vasitələrlə yanaşı intonasiya mühüm rol oynayır.

2. Həm ingilis, həm də Azərbaycan dilində sintaktik fonetikanın əsas vahidi kimi çıxış edən sintaqmlar ciddi intonasiya variativliyinə məruz qalır. Müqayisə olunan dillərdə modallığın ifadə vasitələri rəngarəngdir və bu rəngarənglik dildə leksik, qrammatik və intonasiya vasitələrlə reallaşır.

3. İntonasiya hər iki dildə unilateral xarakterli fonoloji hadisədir və cümlədə modallığın ifadəsinə xidmət etməklə bərabər onun semantik çalarlarını müəyyənləşdirən vasitə kimi çıxış edir.

Müəllifin dissertasiyanın əsas məğzini əks etdirən aşağıdakı tezis və məqalələri çap olunub:

1. Modallıq və onun müxtəlif vasitələrlə ifadəsi // ADU-nun Elmi xəbərləri, №6, Bakı, 2007, s.188-191

2. Müxtəlif sistemli dillərdə modallığın ifadəsində intonasiyanın roluna dair // Bakı Slavyan Universiteti. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, №6, Bakı, 2007, s. 50-53

3. İngilis və Azərbaycan dillərində cümlənin ifadəsində modallıq əsas amil kimi // ADU-nun Elmi xəbərləri, №3, Bakı, 2008, s. 90-97

4. Modallığın ifadəsində intonasianın rolu (İngilis və Azərbaycan dillərinin materialı əsasında) // AMEA-nın Əlyazmalar İnstitutunun "Fillologiya məsələləri", №7, Bakı, 2008, s.108-117

5. Cümlənin intonasiya konturunda modallığın ifadəsilə bağlı baş verən dəyişikliyin eksperimental-fonetik təhlili // Dil və Ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, 3(69), Bakı-2009, s. 74-77

6. Modallığın intonasiya ilə ifadəsində melodik komponentin rolu (İngilis və Azərbaycan dillərinin materialı əsasında) // ADU-nun Elmi xəbərləri, №5, Bakı, 2009, s. 91-97

7. İfadə olunanın ifadəsində intonasiya modallığın göstəricisi kimi / Ümummillə lider Heydər Əliyevin sərəncamı ilə ali məktəbimizə universitet statusu verilməsinin 10 illiyinə həsr olunmuş xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri III Respublika elmi konfransının materialları (15-17 aprel 2010, I hissə), Bakı, s.156-158

8. Экспериментально-фонетический анализ изменений выражения модальности в интонационном контуре предложения // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, №5, Москва, май 2010, s.165-168

9. İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın intonasiya ilə ifadə xüsusiyyətləri / Mədəniyyətlərarası dialoq: Linqvistik, Pedaqoji və Ədəbi Aspektlər. Beynəlxalq elmi konfransın materialları (25-27 noyabr 2010-cu il), Bakı, s.136-137

10. Cümlənin formalaşmasında intonasianın rolu / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri, IV Respublika elmi konfransının materialları (18-19 may 2011-ci il), Bakı, s.36-38

11. Выражение модальности в интонационном контуре предложений современного английского языка // ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ, ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ, Полтавський Національний Педагогічний Університет імені В.Г.Короленка, Випуск 8, Полтава, 2011. s.137-142

12. İntonasiya cümlənin kommunikativ növlərini fərqləndirən vasitə kimi / Doktorantların və Gənc Tədqiqatçıların XVI Respublika Elmi Konfransının Materialları, II, Bakı-2012, s.200-203

13. Tədqiqat işlərinin aparılmasında eksperimental-fonetik metodun rolu / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri V Respublika elmi-praktik konfransının materialları (Bakı, 7-8 iyun 2012-ci il), s.300-302

**СРАВНИТЕЛЬНО – СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ
ИНТОНАЦИИ МОДАЛЬНОСТИ В АНГЛИЙСКОМ
И АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКАХ**

РЕЗЮМЕ

Настоящая диссертация посвящена экспериментально-фонетическому анализу интонации модальности в английском и азербайджанском языках.

Во введении обосновывается актуальность и новизна работы, определяются объект и предмет исследования, подчеркиваются теоретическое и практическое значения работы описываются материал и методика, а также положения, выносимые на защиту.

Первая глава под названием **“Роль модальности в формировании предложения”** содержит критический анализ научной литературы по исследуемой проблеме. В ней показывается состояние изученности модальности в общем и интонации в частности. Автор приходит к выводу, что хотя изучение проблемы модальности имеет давнюю историю, однако интонация модальности совсем мало изучена.

Вторая глава под названием **“Основные особенности интонационной структуры модальности и их экспериментально-фонетический анализ”** содержит результаты исследования по акустическим параметрам интонации. Здесь на конкретных примерах интерпретируются полученные от экспериментально-фонетического анализа данные и определяются варианты интонационной структуры модальности в сопоставляемых языках. Здесь приводятся графики и таблицы, отражающие результаты исследования.

И наконец, в третьей главе диссертации под названием **“Сходства и различия в интонационной структуре модальности в английском и азербайджанском языках”** определяются сходства и различия по исследуемой проблеме в сопоставляемых языках.

В ней отмечается, что внешнефразовую функцию интонации можно считать универсальным сходством для обоих языков, в то время как внутрифразовая функция ее является специфичной для каждого языка.

В заключении обобщаются результаты исследования.

**THE COMPARATIVE-CONTRASTIVE ANALYSIS
OF THE INTONATION OF MODALITY IN THE ENGLISH
AND AZERBAIJANI LANGUAGES**

SUMMARY

The thesis has been dedicated to the experimental-phonetic analysis of the intonation of modality in the English and Azerbaijani languages.

It consists of an introduction, three chapters, a general conclusion, the list of the used literature and an appendix.

In **Introduction** the topicality and novelty of the theme are substantiated, the object and subject of the research are determined, theoretical and practical significance is underlined and also methods and sources of the research are described.

Chapter I - **“The role of modality in the formation of sentence”** - contains the critical analysis of the scientific literature on the problem considered. It also describes the level of the study of modality in general and intonation in particular. The author comes to the conclusion that, although the study of modality has an old history, however the expression of modality by means of intonation has been studied very little.

The second chapter, which is entitled **“The basic peculiarities of the structure of intonation of modality and its experimental-phonetic analysis”**, gives the results of the research on acoustic parameters of intonation. Here the data obtained from the experimental-phonetic analysis are interpreted on concrete examples and the variants of the structure of intonation in the expression of modality in compared languages are determined. The tables and graphs reflecting the results of the research are also given here.

And at last, the third chapter named **“The similarities and distinctions in the expression of modality by means intonation in the English and Azerbaijani languages”** defines similarities and distinctions on the problem investigated in compared languages.

Here it is pointed out that, it is possible to consider the outward phrasal function of intonation being universally similar for both languages, while its outward phrasal function is specific to every language.

Main results of the research are summarized in the **Conclusion**.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

ГЮНАЙ САДИ КЫЗЫ МУСЛИМОВА

**СРАВНИТЕЛЬНО – СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ
ИНТОНАЦИИ МОДАЛЬНОСТИ В АНГИЛИЙСКОМ
И АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКАХ**

**5714.01 – Сравнительно-историческое
и сравнительно-типологическое языкознание**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологическим наукам**

БАКУ – 2013